

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ІНСТИТУТУ ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

CONCEPT AND ESSENCE OF THE INSTITUTE RESTORATION OF THE PROCEEDINGS IN A CIVIL TRIAL

Лейба Є.В.,
аспірант

Ужгородського національного університету

У статті здійснено теоретичний аналіз правових норм, які регламентують відновлення втраченого судового провадження в цивільному процесі. Робиться висновок, що дані норми у структурі цивільного процесуального права утворюють окремий правовий інститут. Автором характеризується предмет та метод правового регулювання даного правового інституту. Також здійснюється аналіз інших ознак, що характеризують правовий інститут відновлення втраченого судового провадження та дають можливість виокремлювати його в структурі цивільного процесуального права.

Ключові слова: цивільне судочинство, відновлення втраченого провадження, правовий інститут, сутність.

В статье осуществлен теоретический анализ правовых норм, регламентирующих восстановление утраченного судебного производства в гражданском процессе. Делается вывод, что данные нормы в структуре гражданского процессуального права образуют отдельный правовой институт. Автором характеризуются предмет и метод правового регулирования данного правового института. Также осуществляется анализ других признаков, характеризующих правовой институт восстановления утраченного судебного производства, которые дают возможность выделять его в структуре гражданского процессуального права.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, восстановление утраченного производства, правовой институт, сущность.

In this paper author provides theoretical analysis of legal rules governing the restoration of the proceedings in a civil trial. The conclusion is that these norms in the structure of civil procedural law form a separate legal institution. The author characterized the subject and method of legal regulation of this legal institution. Also analyzes other features that characterize the legal institution of restoration of the proceedings and enable to distinguish it the structure of civil procedural law.

Key words: civil proceedings, restoration of proceedings, legal institution, essence.

Актуальність теми. Група правових норм, що регламентують процедуру розгляду цивільних справ, направлених на відновлення втраченого судового провадження в цивільному процесі, компактно розташовані в Розділі IX ЦПК України, де міститься вісім тематичних статей. Аналізуючи тексти вказаних статей, можна побачити, що законодавець по-різному викладає у їх змісті елементів норм права, що регулюють порядок розгляду цивільної справи, направленої на відновлення втраченого судового провадження. Для того щоб правильно застосовувати вказані статті, необхідно чітко визначити юридичну природу вказаних правових норм та їх місце в системі цивільного процесуального права. Вказана інформація буде мати важливе значення при тлумаченні даних правових норм.

Питаннями визначення сутності сукупності правових норм, які регулюють відносини щодо відновлення втраченого провадження у доктрині цивільного процесу, науковці не займалися.

Метою даної статті є визначення поняття та сутності правового інституту відновлення втраченого судового провадження цивільного процесу.

Виклад основного матеріалу. Система цивільного процесуального права складається з правових норм, що групуються в інститути, правові норми, утворюючи об'єднання інститутів, які, в свою чергу, складають правові комплекси чи підгалузі, що об'єднуються в галузь права [1, с. 11].

Сказане має важливе значення, оскільки тематичність правових норм розділу IX ЦПК України та їх націленість на регулювання відносин розгляду судом окремих категорій цивільних справ дає підстави зробити висновки, що з об'єктивної точки зору вказані норми права формують окреме структурно-правове утворення в системі цивільного процесуального права. Вважаємо, що дане структурно-правове утворення представлено у формі правового інституту з наступних причин.

По-перше, будь-який правовий інститут виступає у вигляді групи правових норм. Одна правова норма, яке б важливе правило вона в собі не містила, не може утворити правовий інститут, оскільки вона не в змозі всебічно врегулювати суспільні відносини. Ніяка норма права не може діяти поза межами інших норм, які спільно утворюють правовий інститут [2, с. 93].

Якщо поглянути на Розділ IX ЦПК України, який називається «Відновлення втраченого судового провадження», то можна наочно побачити, що він представлений групою статей, які охоплюють собою багаточисленні правові норми. В межах однієї статті можна побачити одну правову норму. Наприклад, ст. 403 ЦПК України містить одну правову норму: «Втрачене судове провадження у цивільній справі може бути відновлене за заявою осіб, які брали участь у справі, або за ініціативою суду». Наявність різноманітних суб'єктів у диспозиції вказа-

ної правової норми не вказує на дві правові норми, а тільки позначає особливість їх правової конструкції, яка зумовлена характером галузі права. Так, Р.В. Шагієва вказує, що для процесуальних норм характерна складна конструкція, яка викликана множинністю учасників процесуальної діяльності, відносини між якими перебувають у взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємообмеженні, що вимагає необхідність відображення та закріплення послідовності дій кожного суб'єкта щодо один одного у правовій нормі [3, с. 50].

З іншого боку, в межах однієї статті може бути представлено декілька правових норм, зокрема, як в ст. 406 ЦПК України, де міститься шість правових норм.

Особливістю правових норм Розділу IX ЦПК України є те, що санкції правових норм можуть конструюватися не тільки в одній статті разом з іншими елементами правової норми (наприклад, ст. 409 ЦПК України), але міститися в окремій статті. Так, ст. 406 ЦПК містить різноманітні процесуальні санкції за порушення вимоги закону щодо змісту заяви про відновлення втраченого судового провадження, які передбачені в ст. 405 ЦПК України. Крім того, санкції цивільних процесуальних норм Розділу IX ЦПК України в ряді випадків мають відсильний характер до загальної частини цивільного процесуального права. Так, ст. 404 ЦПК України визначає підсудність розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження у вигляді виключної підсудності, порушення якої тягне за собою процесуальні наслідки, передбачені в ст. 115 ЦПК України.

Група правових норм, що формує інститут відновлення втраченого судового провадження, складається об'єктивно. Це означає, що вони виникли як потреба в необхідності врегулювання певних процесуальних питань, які до того часу не були врегульованими, де ступінь зближення правових норм між собою не планується завчасно, а є результатом закономірного розвитку суспільних відносин у рамках цивільного процесу.

Отже, правовий інститут відновлення втраченого судового провадження складається із групи правових норм, які представлені в змісті однієї статті чи декількох статтях Розділу IX ЦПК України, структурні елементи яких можуть міститися як у даному розділі, так і за його межами, враховуючи відсильний характер окремих норм даного інституту.

По-друге, кожен правовий інститут виступає необхідним елементом правового регулювання галузі права, без якого опосередковувати певні суспільні відносини було б неможливо.

Розглядаючи правові інститути із загальнотеоретичних позицій, Є.А. Кірімова вказала, що правові інститути володіють таким ступнем виокремлення юридичних норм, що при вилученні із правового регулювання окремого правового інституту стає неможливою регламентація даного виду суспільних відносин [4, с. 12]. Наприклад, без інституту доказів не можна було б регламентувати цивільні процесуальні відносини.

Якщо прибрати із чинного ЦПК України розділ, присвячений відновленню втраченого судового провадження, то чи можна буде дані питання вирішувати на підставі інших норм цього Кодексу? У цьому відношенні доволі красномовним є огляд проблеми запровадження інституту відновлення втраченого судового провадження в кримінальному процесі Росії. Зокрема, Н.П. Єфремова вказує, що неврегульованість порядку відновлення втрати судового провадження виступає одною із найголовніших причин незадовільних результатів розслідування та судового розгляду тих кримінальних справ, де були повністю або частково втрачені матеріали справи (на підтвердження цього наводяться статистичні дані опитування працівників слідчих та судових органів – Авт.) [5, с. 150]. Не дивлячись на те що багато працівників застосовували так звану «грубу аналогію», коли існуюча правова норма застосовувалася не у відповідності до точного її змісту, а пристосовувалася під ситуацію, проблему неурегульованості відновлення втраченого судового провадження в кримінальному процесі це не вирішило. Навпаки, потягнуло за собою необґрунтоване обмеження прав та інтересів учасників кримінального процесу. Ось чому окремі науковці зверталися до практики цивільного процесу, де подібне нормативне регулювання відновлення втраченого судового провадження вже мало місце [5, с. 23, 32].

Вважаємо, якщо із структури ЦПК України прибрати главу, яка регламентує процедуру розгляду заяви про відновлення втраченого судового провадження, вирішувати питання на підставі загальних норм ЦПК України буде неможливо.

Історія становлення та розвитку правових норм, які регламентують відновлення втраченого судового провадження в цивільному процесі, ділиться на два періоди: доінституційний (I пол. XV – поч. XX ст.) та інституційний (1925 р. – по нині). У першому періоді із-за відсутності законодавчого врегулювання указаних питань ми можемо тільки припускати, яким чином вирішувалася проблемна ситуація.

Звичайно, що даний критерій виокремлення правового інституту буде залежати від ступеня усвідомлення необхідності правового регулювання певного правового питання та необхідності захисту прав та інтересів певних суб'єктів завдяки запровадження такого правового регулювання.

Отже, правовий інститут відновлення втраченого судового провадження у системі цивільного процесуального права займає своє, обов'язкове місце, без правових норм якого не можна було би законним чином вирішити окремі процесуальні питання, що виникають у цивільному процесі.

По-третє, кожен правовий інститут безпосередньо пов'язується із таким критерієм їх виділення, як суспільні відносини, точніше їх вид або частина.

Важливість даного критерію у співвідношенні з першим, який ми розглядали вище, полягає у тому, що належність норм до правового інституту відновлення втраченого судового провадження буде визначатися предметом правового регулювання даного інституту.

Загальновідомо, що правові інститути один від одного розмежовуються тим, що виступає предметом їхнього правового регулювання. Кожен інститут призначений для регулювання самостійної, відносно відокремленої групи відносин або окремих проступків, дій людей [6, с. 153].

Предметом правового регулювання правового інституту можуть бути або однорідні відносини певного роду (мається на увазі галузі права – Авт.), або загальні сторони всіх відносин даного роду незалежно від їх видової приналежності. Указані два види предметів правового регулювання правових інститутів безпосередньо пов'язані із структурою галузі права, в якій вони розташовані.

Інститут відновлення втраченого судового провадження володіє своєрідним предметом правового регулювання: його норми націлені на регламентацію суспільних відносин щодо розгляду заяви по відновленню втраченого судового провадження, яке вже завершено винесенням судового рішення або ухвалою суду про закриття провадження по справі (ст. 404 ЦПК України). Як чітко вказує ч. 3 ст. 406 ЦПК України, «судове провадження, втрачене до закінчення судового розгляду, не підлягає відновленню у встановленому цим розділом порядку». Указане застереження чітко окреслило межі предмету правового регулювання інституту відновлення втраченого судового провадження. А це, в свою чергу, дає можливість визначити, які норми до даного правового інституту включати не можна.

Виходячи з того, що ст. 402 ЦПК України вказує, що «відновлення втраченого повністю або частково судового провадження в цивільній справі, закінченій ухваленням рішення або у якій провадження закрито, проводиться у порядку, встановленому цим Кодексом», то даному правовому інституту притаманний галузевий метод регулювання суспільних відносин, які охоплюються його предметом. Засоби формування змісту цивільних процесуальних правовідносин між судом та матеріально-зацікавленими особами під час розгляду цивільних справ про відновлення втраченого судового провадження, з одного боку, пов'язані з встановленням суб'єктивних прав та обов'язків заінтересованих осіб, а з іншого боку – віддаються накази, заборони та встановлюється позитивне зобов'язування при визначенні підсудності цієї категорії справ, змісту заяви про відновлення втраченого судового провадження, заборони зловживати подачею такої заяви тощо.

Отже, загальна відсилка в розділі IX ЦПК України до «порядку, встановлену цим Кодексом» (ст. 402), вказує на те, що правовому інституту відновлення втраченого судового провадження притаманний диспозитивно-імперативний метод регулювання суспільних відносин, без будь-яких особливостей, викликаних предметом регулювання даного правового інституту.

По-четверте, враховуючи наявність предмету та методу правового регулювання правових інститутів, кожен із них здійснює самостійний вплив на певну сферу суспільних відносин. Як справедливо

зауважив В.М. Шерстюк, за предметом регулювання інститути відрізняються не тільки один від одного, а й від інших структурних підрозділів системи цивільного процесуального права. З точки зору регулятивних властивостей кожен правовий інститут забезпечує самостійний регулятивний вплив на певну ділянку суспільних відносин [1, с. 25].

Про критерій самостійності регулюючого впливу правових норм, що утворюють окремий правовий інститут, говорять багато науковців. Правовий інститут є основою галузі права, «первинний, самостійний структурний підрозділ галузі, перша і найважливіша щабель у формуванні галузі, де правові норми групуються за їх юридичним змістом» [7, с. 66]. Інститут права включає такий набір норм (дефінітивних, забороняючих та ін.), які покликані забезпечити таке регулювання суспільних відносин, щоб не виникло прогалини в законодавстві [6, с. 154]. Норми, які утворюють окремий правовий інститут, мають сильний зв'язок між собою, оскільки при вилученні окремих правових норм порушується цілісність правового регулювання. Правові норми не діють ізольовано, вони функціонують в межах того чи іншого інституту [2, с. 94], де юридичний зміст індивідуальної правової норми може бути визначений саме в системі правового інституту.

Разом із тим, як правильно визначають у юридичній літературі, правовий інститут не повинен мати автономне функціонування. Якщо певна сукупність правових норм здійснює завершене правове регулювання певної сфери суспільних відносин, то перед нами буде галузь права, а не правовий інститут. Проте дана сукупність правових норм може виникати на меншому рівні, ніж галузь права, зокрема, рівні об'єднання правових інститутів у формі правового комплексу чи підгалузі права. Але в межах одного правового інституту завершеного правового регулювання об'єктивно не може виникнути [4, с. 13]. Ось чому не можна погодитися, як стверджують одні науковці, із тим, що в рамках галузі цивільного процесуального права виділяють в якості правового інституту касаційне провадження, норми якого здійснюють повноцінне правове регулювання, без необхідності звернення до інших правових інститутів [4, с. 13].

Інститут відновлення втраченого судового провадження також виступає правовим інститутом, який системно та узгоджено вирішує всі важливі питання порядку розгляду цивільної справи, пов'язаної із відновленням повного або часткового втраченого судового провадження. Але разом із тим без дії інших правових інститутів він самостійно функціонувати не може. Зокрема, інститут доказів, який міститься у загальній частині цивільного процесуального права, має надзвичайно важливе значення для відновлення втраченого судового провадження при встановленні тих або інших цивільних процесуальних фактів, які вказують на існування того або іншого процесуального документу із цивільної справи певного змісту.

Таким чином, правовий інститут відновлення втраченого судового провадження, будучи обов'язковим елементом системи цивільного про-

цесуального права, самостійно існувати без інших елементів цієї системи не зможе.

По-н'яте, правовий інститут зовні у структурі нормативно-правового акту повинен виокремлюватися у певну структурну частину (параграф, главу, розділ, книгу тощо). Так, В.С. Якушев стверджує, що правові інститути закріплюються у вигляді глави або розділу [7, с. 66–67].

Якщо подивитися на структуру ЦПК України, де закріплюється інститут відновлення втраченого судового провадження, можна побачити, що найбільшими його структурними елементами є розді-

ли, які діляться на глави, окремі глави поділяються на параграфи. Найнижчим структурним елементом ЦПК України є стаття зі своєю внутрішньою структурою.

Висновки. Таким чином, сукупність правових норм, які регламентують суспільні відносини щодо відновлення втраченого судового провадження в цивільному процесі, виступає самостійним правовим інститутом галузі цивільного процесуального права. Без даного інституту регламентувати вказані відносини за допомогою загальних норм цивільного процесуального законодавства було би неможливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шерстюк В.М. Основные проблемы системы гражданского процессуального права : автореф. дис. ... д. ю. н. : спец. 12.00.03 «Гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право» / В.М. Шерстюк. – М., 1989. – 44 с.
2. Дембо Л.И. О принципах построения системы права / Л.И. Дембо // Советское государство и право. – 1956. – № 8. – С. 88–98.
3. Шагиева Р.В. Процессуально-правовые нормы и некоторые вопросы их реализации в зрелом социалистическом обществе (общетеоретические проблемы) : дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.01 / Р.В. Шагиева. – Казань, 1982. – 174 с.
4. Киримова Е.А. Правовой институт: понятие и виды : [учеб. пособ.] / Е.А. Киримова ; под ред. И.Н. Синякина. – Саратов : Саратов. гос. академия права, 2000. – 55 с.
5. Ефремова Н.П. Восстановление утраченных уголовных дел : дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.09 / Н.П. Ефремова. – Омск, 2001. – 220 с.
6. Корякин И.П. Отрасль права и институт права: аксеология цивилитарного права / И.П. Корякин // Вестник Карагандинского юридического института Министерства внутренних дел Республики Казахстан. – 2004. – Вып. 2(10). – С. 152–156.
7. Якушев В.С. О понятии правового института / В.С. Якушев // Правоведение. – 1970. – № 6. – С. 61–67.

УДК 347.65/.68

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМУ ОХОРОНИ СПАДКОВОГО МАЙНА

THE LEGAL REGULATION OF THE PROTECTIVE MECHANISM OF THE INHERITANCE PROPERTY

Мельник Ю.О.,

магістр права, юрист II класу, прокурор прокуратури Волочеського району Хмельницької області

У статті розглядаються питання, які стосуються проблеми механізму реалізації охорони спадкового майна. Аналізуються питання виникнення прав та обов'язків щодо вжиття охорони спадкового майна. Розкриваються сутнісні характеристики та мета інституту охорони спадкового майна. Доводяться факти непропорційності та колізійності закріпленого інституту охорони спадкового майна. Робляться акценти на прогалинах в законодавстві та пропозиції по їх усуненню.

Ключові слова: спадкове право, спадкові правовідносини, охорона спадщини, механізм правового регулювання охорони спадкових правовідносин.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся проблемы механизма реализации охраны наследственного имущества. Анализируются вопросы возникновения прав и обязанностей по принятию охраны наследственного имущества. Раскрываются существенные характеристики института охраны наследственного имущества. Доводятся факты непропорциональности и коллизийности закрепленного института охраны наследственного имущества. Делаются акценты на пробелах в законодательстве и предложения по их устранению.

Ключевые слова: наследственное право, наследственные правоотношения, охрана наследства, механизм правового регулирования охраны наследственных правоотношений.

The article is devoted to the issues concerned the problem of realization of the protection mechanism of the inheritance property. The author paid attention to the scientific groundworks on legal regulation and protection in law. The latest researches in the legal doctrine of the inheritance law and the current legislation have been determinate. The author analyzed the issues of rights' and liabilities' creation in the sphere of the inheritance property's protection, estimated their temporal merits and emphasized that because of rights' and liabilities' constant time equivalents, there are grounds for explanation of its accrual in the context of the right on the inheritance property.

Key words: inheritance law, inheritance relations, protection of inheritance, mechanism of the legal regulation of the inheritance property's protection.